

Bài 14. SỰ TƯƠNG QUAN GIỮA TÂM và TÂM SỞ

Tâm và tâm sở liên quan với nhau. Cần phải biết rõ tâm sở phối hợp tâm (*sampayogacetāsika*) và tâm nhiếp thu tâm sở (*saṅgahacitta*).

A. Tâm sở phối hợp tâm (*sampayogacetāsika*)

1. Tâm sở tợ tha phối hợp tâm:

- a. 7 tâm sở tợ tha biến hành phối hợp với tất cả 121 tâm.
- b. 6 tâm sở tợ tha biệt cảnh phối hợp tùy loại tâm.

Chi tiết như sau:

- *Tầm* phối hợp với 55 tâm là 3 tâm ý giới, 41 tâm dục ý thức giới và 11 tâm sơ thiền.
- *Tứ* phối hợp với 66 tâm là 55 tâm hữu tầm và 11 tâm nhị thiền.
- *Thắng giải* phối hợp với 110 tâm là trừ ngũ song thức và tâm si hoại nghi.
- *Cần* phối hợp với 105 tâm là trừ 15 tâm quả vô nhân và 15 tâm khai ngũ môn.
- *Hỷ* phối hợp với 51 tâm là 18 tâm dục giới thọ hỷ, 11 tâm sơ thiền, 11 tâm nhị thiền và 11 tâm tam thiền.
- *Dục* phối hợp với 101 tâm là trừ 18 tâm vô nhân và 2 tâm si.

2. Tâm sở bất thiện phối hợp với tâm:

- a. 4 tâm sở bất thiện biến hành phối hợp với tất cả 12 tâm bất thiện.

b. 10 tâm sở bất thiện biệt cảnh phối hợp tâm bất thiện tùy loại.

Chi tiết như sau:

- Ba tham phần _ *Tham* phối hợp với 8 tâm tham. *Tà kiến* phối hợp với 4 tâm tham tương ưng. Mạn phối hợp với 4 tâm tham bất tương ưng nhưng không nhất định.

- Bốn sân phần _ *Sân* phối hợp với 2 tâm sân. *Tật, lận, hối* cũng phối hợp với 2 tâm sân nhưng không nhất định và riêng từng thứ.

- Hai hôn phần _ *Hôn trầm* và *thuy miên* phối hợp với 5 tâm bất thiện hữu trợ, không nhất định nhưng đi chung.

- *Hoài nghi* phối hợp nhất định với tâm si tương ưng hoài nghi.

3. *Tâm sở tịnh hảo phối hợp tâm:*

a. 19 tâm sở tịnh hảo biến hành phối hợp với tất cả 91 tâm tịnh hảo.

b. 6 tâm sở tịnh hảo biệt cảnh phối hợp tâm tịnh hảo tùy loại.

Chi tiết như sau:

- Ba ngăn trừ phần _ *chánh ngữ, chánh nghiệp, chánh mạng* phối hợp nhất định với 40 tâm siêu thế và đi chung; Phối hợp bất định với 8 tâm thiện dục giới, đi riêng từng thứ.

- Hai vô lượng phần _ *bi* và *tùy hỷ* phối hợp bất định với 16 tâm đồng lực dục giới tịnh hảo và 12 tâm sắc giới thọ hỷ, đi riêng từng thứ.

- Tâm sở *tuệ quyền* phối hợp nhất định với 79 tâm là 12 tâm dục giới tịnh hảo tương ưng, 27 tâm đáo đại, 40 tâm siêu thế.

B. Tâm nhiếp thu tâm sở (*saṅgahacitta*)

1. Tâm dục giới nhiếp tâm sở:

a. Tâm bất thiện nói tổng quát thì có 27 tâm sở phối hợp là 13 tâm sở tợ tha và 14 tâm sở bất thiện.

Chi tiết như sau:

- Tâm tham có 22 tâm sở phối hợp là 13 tợ tha, 4 si phần, 3 tham phần và 2 hôn phần. Nhưng trong đó, tâm tham thọ hỷ có hỷ tâm sở, tâm tham thọ xả không có hỷ tâm sở; Tâm tham tương ưng thì có tâm sở tà kiến nhưng không có tâm sở mạn, tâm tham bất tương ưng thì có thể có tâm sở mạn nhưng không có tâm sở tà kiến; Tâm tham vô trợ không có 2 tâm sở hôn phần, tâm tham hữu trợ thì có thể có 2 tâm sở hôn phần.

- Tâm sân có 22 tâm sở phối hợp là 12 tâm sở tợ tha (trừ hỷ tâm sở), 4 si phần, 4 sân phần và 2 hôn phần. Nhưng trong đó, tâm sân nhất định phải có tâm sở sân, không nhất định phải có tật hay lặn hay hôi; Tâm sân vô trợ không có 2 tâm sở hôn phần, tâm sân hữu trợ có thể có 2 tâm sở hôn phần.

- Tâm si có 16 tâm sở phối hợp là 11 tâm sở tợ tha (trừ hỷ và dục), 4 tâm sở si phần và tâm sở hoài nghi. Trong đó, tâm si hoài nghi có tâm sở hoài nghi nhưng không có tâm sở thắng giải; Tâm si phóng dật có thắng giải nhưng không có hoài nghi.

b. Tâm thiện dục giới nói tổng quát thì có 38 tâm sở phối hợp là 13 tâm sở tợ tha và 25 tâm sở tịnh hảo. Nhưng trong đó, tâm đại thiện thọ hỷ có tâm sở hỷ, tâm đại thiện thọ hỷ có tâm sở hỷ, tâm đại thiện thọ xả thì không có tâm sở hỷ; tâm đại thiện tương ưng có tâm sở tuệ quyền, tâm đại thiện bất tương ưng thì không có tâm sở tuệ quyền; Tâm đại thiện có thể có một trong năm tâm sở là chánh ngữ, chánh nghiệp, chánh mạng, bi và tùy hỷ, hoặc không có năm thứ này.

c. Tâm quả dục giới nói tổng quát thì có 33 tâm sở phối hợp là 13 tâm sở tợ tha, 19 tâm sở tịnh hảo biến hành và tâm sở tuệ quyền.

Chi tiết như sau:

Tâm quả vô nhân có 11 tâm sở phối hợp. Trong đó, ngũ song thức chỉ có 7 tâm sở tợ tha biến hành phối hợp; Hai tâm tiếp thân và hai tâm quan sát thọ xả có 10 tâm sở tợ tha (trừ cần, hỷ, dục) phối hợp; Tâm quan sát thọ hỷ có 11 tâm sở tợ tha (trừ cần, dục) phối hợp.

- Tâm đại quả có 33 tâm sở phối hợp là 13 tâm sở tợ tha, 19 tâm sở tịnh hảo biến hành và tâm sở tuệ quyền. Nhưng trong đó tâm đại quả thọ hỷ thì có tâm sở hỷ, còn tâm đại quả thọ xả thì không có hỷ tâm sở; Tâm đại quả tương ưng thì có tâm sở tuệ quyền phối hợp, còn tâm đại quả bất tương ưng thì không có tuệ quyền phối hợp.

d. Tâm tố dục giới nói tổng quát có 35 tâm sở phối hợp là 13 tâm sở tợ tha, 22 tâm sở tịnh hảo (trừ 3 giới phần).

Chi tiết như sau:

- Tâm tố vô nhân có 12 tâm sở tợ tha phối hợp (trừ dục). Trong đó, tâm khai ngũ môn có 10 tâm sở tợ tha phối hợp (trừ cần, hỷ, dục); Tâm khai ý môn có 11 tâm sở tợ tha phối hợp (trừ hỷ và dục); Tâm sinh tiểu có 12 tâm sở tợ tha phối hợp (trừ dục).

- Tâm đại tố có 35 tâm sở phối hợp là 13 tâm sở tợ tha, 19 tâm sở tịnh hảo biến hành, 2 vô lượng phần và tuệ quyền. Nhưng trong đó, tâm đại tố thọ hỷ thì có tâm sở hỷ phối hợp, tâm đại tố thọ xả thì không có tâm sở hỷ; Tâm đại tố tương ưng thì có tâm sở tuệ quyền phối hợp, tâm đại tố bất tương ưng thì không có tuệ quyền; Tâm đại tố có thể có một trong hai tâm sở bi và tùy hỷ, hoặc không có hai thứ này.

2. Tâm sắc giới nhiếp tâm sở:

Tâm sắc giới gồm tâm thiện, tâm quả và tâm tố. Tâm thiện sắc giới 5 thứ như thiện sắc giới sơ thiền ...v.v... Tâm quả sắc giới 5 thứ như quả sắc giới sơ thiền ...v.v... Tâm tố sắc giới 5 thứ tố sắc giới sơ thiền ...v.v... Ba loại tâm sắc giới đều có đồng số tâm sở phối hợp, tổng quát thì có 35 tâm sở hợp là 13 tâm sở tạt tha, 19 tâm sở tịnh hảo biến hành, tâm sở tuệ quyền và 2 tâm sở vô lượng phần, nhưng tâm sắc giới có thể có một trong hai vô lượng phần, hoặc không có.

Chi tiết như sau:

- Tâm sắc giới sơ thiền được 35 tâm sở phối hợp, nhưng với 2 vô lượng phần thì có thể có một trong hai, hoặc không có.
- Tâm sắc giới nhị thiền được 34 tâm sở phối hợp là bỏ tâm sở tầm; Và đối với 2 vô lượng phần thì có thể có một trong hai, hoặc không có.
- Tâm sắc giới tam thiền được 33 tâm sở phối hợp là bỏ Tầm và Tứ; Đối với 2 vô lượng phần thì có thể có một trong hai, hoặc không có.
- Tâm sắc giới tứ thiền được 32 tâm sở phối hợp là bỏ Tầm, Tứ và Hỷ; Đối với hai vô lượng phần thì có thể có một trong hai hoặc không có.
- Tâm sắc giới ngũ thiền được 30 tâm sở phối hợp nhất định là 10 tâm sở tạt tha (trừ tầm, tứ, hỷ), 19 tâm sở tịnh hảo biến hành, 1 tâm sở tuệ quyền.

3. Tâm vô sắc giới nhiếp tâm sở:

Tâm vô sắc giới 12 thứ, gồm 4 tâm thiện, 4 tâm quả và 4 tâm tố. Tất cả đều là ngũ thiền (với 2 chi thiền xả và nhưt hành) và ba loại tâm đều có số tâm sở phối hợp như nhau nên không cần nói chi tiết, chỉ nói tổng quát là tâm vô sắc giới có 30 tâm sở phối hợp là 10 tâm sở tạt tha (trừ tầm, tứ, hỷ), 19 tâm sở tịnh hảo biến hành và 1 tâm sở tuệ quyền.

4. Tâm siêu thế nhiếp tâm sở:

Tâm siêu thế có hai loại tâm, tâm thiện tức tâm đạo, tâm quả dị thực *vipāka* tức tâm quả (*phala*); mỗi loại có 5 thứ tính theo bậc thiền, nên có Đạo quả sơ thiền,

đạo quả nhị thiên ...v.v... Nói tổng quát thì tâm siêu thể có 36 tâm sở phối hợp là 13 tâm sở tợ tha, 19 tâm sở tịnh hảo biến hành, 3 tâm sở giới phần và 1 tâm sở tuệ quyền.

Chi tiết như sau:

- Tâm siêu thể sơ thiên có 36 tâm sở phối hợp nhất định.
- Tâm siêu thể nhị thiên bỏ tầm nên còn 35 tâm sở phối hợp nhất định.
- Tâm siêu thể tam thiên bỏ tầm và tứ nên còn 34 tâm sở phối hợp nhất định.
- Tâm siêu thể tứ thiên bỏ tầm, tứ, hỷ (chỉ có thọ lạc) nên còn 33 tâm sở phối hợp nhất định.
- Tâm siêu thể ngũ thiên cũng còn 33 tâm sở như tứ thiên, nhưng thay thọ lạc bằng thọ xả.

Biên soạn giáo trình: Tỳ kheo Tuệ Siêu